

STANISŁAW LITAK

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE DO DZIEJÓW POLONII FRANCUSKIEJ W ARCHIWUM PARAFII POLSKIEJ W PARYŻU

Archiwum Parafii Polskiej w Paryżu zawiera materiały źródłowe z okresu od 2. poł. XIX w. do lat sześćdziesiątych XX w., w tym również obszerną kartotekę Polaków zrzeszonych w Związku Robotników Rolnych i kartoteki Caritasu. Najliczniejsze są akta i materiały z okresu międzywojennego, a zwłaszcza z czasów II wojny światowej i okresu powojennego. Stanowią one ważne źródło badań nad Polonią francuską. W ich świetle rysuje się również dość przejrzyście funkcja kościoła polskiego w Paryżu, przede wszystkim jako ośrodka wspierającego ludność polską na terenie Francji, będącą z różnych względów — szczególnie w okresie wojny i pierwszych lat powojennych — w ciężkiej sytuacji materialnej i moralnej.

Z XIX-wiecznych materiałów źródłowych zachowała się tylko 1 księga protokołów Konferencji Św. Kazimierza z lat 1883-1889¹ oraz 2 księgi spośród 30 (nie należących do zespołu Parafii ani Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu) dotyczących nauczania katechizmu w parafii św. Magdaleny w Paryżu². Z materiałów późniejszych cenna jest zwłaszcza korespondencja osób zamieszkałych w różnych rejonach Francji. Są to setki listów pochodzących z lat 1940-1958, zabezpieczonych w 54 teczkach. Jest to korespondencja kierowana do Polskiej Misji Katolickiej, biura parafialnego i do Caritasu. Duża jej część dotyczy poszukiwania metryk. Najbardziej interesująca jest korespondencja związana z sytuacją materialną piszących osób lub ich rodzin. Ponadto wiele listów dotyczy pewnych zapotrzebowań czy to kulturalnych, czy też religijnych emigrantów polskich. Trafiają się również, choć rzadko, informacje dotyczące postaw politycznych niektórych emigrantów³. Poszukiwanie metryk wiązało się głównie z chęcią założenia rodziny, staraniami o pozwolenie władz francuskich na pobyt czasowy lub stały we Francji czy też z uzyskaniem pracy, paszportu lub wizy. W każdym z tych wypadków potrzebne były

¹ Sygn. 211.

² Sygn. 220-249. Z XIX w. pochodzą księgi: nr 249 (nie datowana, lecz z treści wynika, że pochodzi z 1 poł. XIX w.) oraz nr 220 z lat 1849-1909.

³ Na przykład sygn. 217.

wyciągi z akt metrykalnych, które często należało sprowadzać z kraju, by następnie w uwierzytelnionym tłumaczeniu francuskim przedłożyć odpowiednim władzom. Najczęściej wystaranie się o wyciąg i jego tłumaczenie załatwiano w biurze kościoła polskiego w Paryżu. Polski ośrodek działający przy tym kościele spełniał ponadto ważną rolę w odnajdywaniu członków rodzin zaginionych w czasie wojny, co również znajduje swoje odbicie w zachowanej korespondencji. Najcenniejszy jednak materiał źródłowy, jak już wspomniano, stanowi korespondencja dotycząca położenia ludności polskiej we Francji. Z listów osób, które w czasie wojny lub zaraz po jej zakończeniu znajdowały się we Francji, dowiadujemy się nie tylko o ich na ogół trudnym położeniu materialnym, lecz także w pewnym stopniu o ich stanie psychicznym. Ludzie ci potrzebowali pomocy, której społeczeństwo francuskie, samo borykające się z wielkimi problemami odbudowy powojennej, nie mogło w wystarczającym stopniu udzielić. Odpowiedzialność za losy tych ludzi w dużej mierze musiały przejąć przede wszystkim polskie organizacje emigracyjne; z pewną pomocą przyszły także polskie władze państwowe. W tych warunkach istotnego znaczenia nabierają właśnie organizacje kościelne skupione wokół polskiego kościoła w Paryżu. Dużą rolę odegrała tu zwłaszcza organizacja Caritas, działająca między innymi w oparciu o pomoc Polonii amerykańskiej. W Archiwum Parafii Polskiej w Paryżu znajdujemy listy osób zwracających się z prośbą o zapomogę pieniężną lub w formie żywności, odzieży czy środków do prania. Żadna prośba nie została tu bez odpowiedzi. W miarę możliwości, dysponując niezbyt dużymi zasobami, głównie za pośrednictwem Caritasu, starano się pomóc każdemu potrzebującemu.

Wśród korespondencji znajdującej się w Archiwum Parafii Polskiej w Paryżu znajdujemy również sporo listów świadczących o przywiązaniu przebywających na emigracji Polaków do tradycji, obyczajów i kultury polskiej. Są tu więc prośby o nadsyłanie opłatków wigilijnych. Proszą o nie nie tylko poszczególne osoby, ale także księża działający w duszpasterskich ośrodkach polonijnych. Sprowadzali oni opłatki w większych ilościach z Paryża dla Polaków emigrantów, wśród których działali. Korespondencja w tej sprawie jest ciekawym dowodem świadczącym o niewygasłych tradycjach narodowych nawet wśród starszej, międzywojennej emigracji polskiej we Francji. Podobny charakter mają również prośby o przesyłki polskich modlitewników. Niektóre środowiska emigracyjne zwracają się za pośrednictwem księży polskich, a także i francuskich, o ich nadsyłanie nawet w większych ilościach egzemplarzy. Z korespondencji, zwłaszcza osób prywatnych, przenika głód wszystkiego co polskie, co związane jest z obyczajowością i tradycjami narodowymi. Na uwagę zasługują także prośby żyjących w rozproszeniu w środowiskach francuskich Polaków o spowiedź czy w ogóle o przybycie księdza polskiego do

danej miejscowości. Interesujące są również, choć rzadko spotykane w omawianym archiwum, oceny stanu religijności tych ludzi⁴.

Omawiana korespondencja, ogólnie biorąc, stanowi cenne źródło mogące być podstawą określenia poziomu umysłowego części emigrantów polskich, jak również ich pozycji w społeczeństwie francuskim. Z listów, pisanych najczęściej nieporadnie przez osoby nie nawykłe do pióra, niejednokrotnie przebija tragizm ludzi zagubionych w obcym, nieprzyjaznym świecie. Poczucie to pogłębiała jeszcze nieznamość języka i zwyczajów miejscowych. Analiza socjologiczno-psychologiczna tego materiału źródłowego mogłaby znacznie przybliżyć problematykę, szczególnie niższych warstw emigracji polskiej, gdyż — jak to wynika już ze wstępnego przejrzania powyższych materiałów — przede wszystkim te szukały kontaktu i oparcia w parafii i Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu.

Bardziej konkretny materiał źródłowy stanowią akta Caritasu. Nie licząc rozproszonych akt tej organizacji po teczkach zawierających inne materiały, zajmują one 38 teczek. Pochodzą one z okresu od 1931 do 1962 r. Spośród nich najcenniejsze są z czasu II wojny światowej i pierwszych lat powojennych. Są to głównie materiały dotyczące udzielonych zapomóg, pokwitowania odbioru zapomogi, ksiągi kasowe, specjalne księgi pomocy dla osób, które opuściły obozy koncentracyjne czy też dla inwalidów wojennych⁵. W niektórych teczkach zawierających akta Caritasu znajdujemy nawet wykazy osób przebywających w obozie koncentracyjnym w Dachau⁶, które po wyzwoleniu obozu oczekiwały na wyjazd do Francji. Są też akta pomocy Polakom przebywającym w więzieniach francuskich⁷. O rozmiarach zaś działalności Caritasu informują nas zachowane, jak się wydaje, w stanie niepełnym kartoteki tej organizacji zawierające ponad 6100 nazwisk osób, którym udzielono różnego rodzaju pomocy materialnej w latach 1946-1950 oraz wykazy osób zarejestrowanych w Caritasie⁸. Wspomnieć należy również o materiałach dotyczących opieki nad chorymi przebywającymi w domach prywatnych i w szpitalach. Dla badań nad polską młodzieżą studiującą we Francji w pierwszych latach powojennych (1945-1946) bardzo interesujący materiał źródłowy zawierający akta dotyczące udzielanych tej młodzieży stypendiów przez Kasę Opieki nad Młodzieżą przy Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu. Również w tym wypadku wydaje się, że w omawianym archiwum znajduje się tylko część tych akt. Są to głównie pokwitowania stypendiów z lat 1945-1946. Warto by zadać sobie trud odszuka-

⁴ Por. np. sygn. 277.

⁵ Na przykład sygn. 175 — paczki dla inwalidów, r. 1946.

⁶ Patrz np. sygn. 149.

⁷ Sygn. 164.

⁸ Sygn. 158.

nia pozostałych akt dotyczących tego, tak ważnego dla emigracji polskiej problemu. Już jednak na podstawie tych, jak się wydaje niepełnych akt stypendialnych, można się częściowo zorientować nie tylko w rozmiarach tej akcji, ale także w problemach bytowych młodzieży.

Osobną grupę materiałów źródłowych stanowią akta dotyczące ułatwienia Polakom otrzymania pracy. Kościół polski w Paryżu spełniał rolę biura pośrednictwa pracy. Z jednej strony prowadzono ewidencję wolnych miejsc pracy głównie w Paryżu i najbliższej okolicy, z drugiej zaś prowadzono ewidencję osób poszukujących pracy. W archiwum znajduje się 9 teczek zawierających akta pośrednictwa pracy z lat 1946-1963. Oczywiście, nie chodzi tu o jakieś bardzo atrakcyjne stanowiska pracy. Najczęściej oferowano pracę w charakterze pomocy domowej, niańki czy sprzątaczk, ale w warunkach, w jakich — zwłaszcza po wojnie — znalazło się wielu Polaków, również te oferty były chętnie przyjmowane.

O funkcjonowaniu i działalności parafii, a częściowo również Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu informują nas rachunki tejże parafii i Misji (od 1924 r.). O samym zaś życiu religijnym sporo wiadomości dostarczają ogłoszenia parafialne, wykazy intencji mszalnych, akta bractw i stowarzyszeń religijnych, materiały dotyczące pielgrzymek do Lourdes czy innych miejsc kultu. Na uwagę zasługują także akta szkolne, akta odnoszące się do organizowanych przy współudziale parafii kolonii letnich dla dzieci, akta Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej oraz materiały dotyczące Związku Harcerstwa Polskiego we Francji.

Ze źródeł nie związanych ściśle z życiem parafialnym czy kościelnym na uwagę zasługuje wspomniana już na wstępie duża kartoteka Sekretariatu Związku Robotników Rolnych, mającego swoją siedzibę przy kościele polskim w Paryżu. Kartoteka ta, jak się wydaje, jest jedynym znanym obecnie archiwalnym śladem działalności tego, skupiającego polskich robotników rolnych we Francji w okresie międzywojennym, Związku⁹. Zachowała się ona prawie w całości. Po jej uporządkowaniu i ułożeniu alfabetycznym okazało się, że obejmuje nazwiska w obrębie całego alfabetu. W sumie liczy 2863 pozycji odpowiadających w zasadzie nazwiskom członków tego Związku. W odniesieniu do każdej osoby znajdujemy w niej bliższe dane personalne, wyłącznie w formie wyciągów z akt metrykalnych w języku polskim. Kartoteka ta jest zabezpieczona w 12 skrzynkach, które zostały uporządkowane i złożone w omawianym archiwum pod sygnaturami od 119 do 130. Dla badaczy polskich organizacji robotniczych we Francji może ona mieć duże znaczenie. Zawarte zaś w niej dane dotyczące pochodzenia terytorialnego tychże robotni-

⁹ Sygn. 119-130. O Związku tym nie wspomina H. Janowska (*Polska emigracja zarobkowa we Francji (1919-1939)*. Warszawa 1964).

ków w kraju mogą również ułatwić badania nad ich rekrutacją regionalną, a także w pewnym sensie i społeczną w Polsce.

Łącznie ze wspomnianymi wyżej księgami dotyczącymi nauczania katechizmu w parafii św. Magdaleny omawiane archiwum liczy 360 ksiąg, teczek i kartotek. Jest to dość poważny zespół archiwalny wynoszący przeszło 6,5 m bieżących akt, nie wliczając w to kartotek.

Archiwum Parafii Polskiej w Paryżu zostało zabezpieczone i częściowo uporządkowane przez autora tego artykułu przy pomocy przebywających czasowo w Paryżu studentek polskich we wrześniu 1972 i sierpniu 1973 r. Zostało ono zabezpieczone na prośbę i przy poparciu aktualnego proboszcza tejże parafii ks. Zenona Klepackiego, który w pełni doceniając jego wartość już wcześniej zaczął zbierać rozrzucone akta, chroniąc je w ten sposób przed ostateczną zagładą. Trzeba jednak podkreślić, że w obecnym stanie archiwum to jest jedynie zabezpieczone. Jego całkowite uporządkowanie wymaga jeszcze dłuższej pracy. Umieszczone w teczkach akta oraz księgi często zabrudzone i zawilgocone zostały oczyszczone i, o ile czas pozwolił, na tyle uporządkowane, by można było już z nich korzystać. Kartotekom zaś przywrócono częściowo zakłócony porządek alfabetyczny oraz policzono znajdujące się w nich karty. Poszczególne księgi, tecki i skrzynki z kartotekami ponumerowano i umieszczono w osobnym pomieszczeniu. Całość tak uporządkowanego zbioru ujęto w specjalnym inwentarzu sporządzonym w formie maszynopisu, który znajduje się w biurze parafii polskiej w Paryżu.

Na zakończenie trzeba podkreślić duże znaczenie archiwów polonijnych dla badań nad niełatwą przecież przeszłością Polonii. Trud Polaków włożony w budowę własnej egzystencji na obczyźnie, a także, o czym również należy pamiętać, w rozwój gospodarczy i kulturę innych narodów nie powinien być zapomniany. Dlatego też tak ważną jest rzeczą zabezpieczanie wszelkich archiwaliów polskich za granicą. Na specjalne zaś wyróżnienie zasługują tu stosunkowo bogate i wyróżniające się swoją specyfiką archiwa kościelne. Można by w tym miejscu wyrazić życzenie, aby na terenie Francji znalazło się więcej duchownych, którzy by idąc za przykładem parafii polskiej w Paryżu, zabezpieczali i porządkowali wszelkie świadectwa działalności swoich poprzedników oraz własnych poczynań, które po latach mogą być cennym źródłem historycznym. Należałoby również apelować, by księża, należący zwłaszcza do starszego pokolenia, spisali własne dzieje i przeżycia oraz dzieje własnej pracy wśród ludności polskiej. Bardzo ważne i cenne dla historyka byłyby również kroniki emigracyjnych ośrodków duszpasterskich. Te wszystkie materiały w połączeniu z aktami urzędowymi stanowiłyby podstawę do bardziej pogłębionych badań historycznych nad Polonią.

SOURCE MATERIALS RELATING TO THE HISTORY OF THE FRENCH POLONIA,
FOUND IN THE ARCHIVES OF THE POLISH PARISH IN PARIS

Summary

The Archives of the Polish Parish in Paris contain source materials covering the period beginning with the second half of the XIXth cent., and ending with the 1960's. This also includes the extensive, until now unknown, inter-war files of the Polish „Association of Agricultural Workers in France”, as well as, the files of „Caritas”. These documents and other numerous materials are from the inter-war period, the period of W. W. II, as well as, the post-war period. Besides the above-mentioned files of the „Association of Agricultural Workers”, the collection within the archives is mainly concerned with the religious life and the moral and material situation of the Polish immigrants. Most interesting are documents relating to the period of W. W. II, as well as, to immediate post-war years. Particularly valuable is correspondence, especially that which relates to search for relatives, jobs, or material help. Equally important are also files of „Caritas” (documents and a personal file of people who received aid). Also should be mentioned the files of the Provident Youth Fund, affiliated with the Polish Catholic Mission in Paris, a fund which granted scholarships to Polish students studying at French universities. In general, the Archives are relatively valuable. The materials found there relate not only to the religious life of the Paris Polonia, but to its whole life. The archives contain information relating to mass intentions, school records, as well as, baptismal and wedding records. These materials can be extremely valuable to research relating to the French Polonia, especially that segment residing in Paris.